

УДК 929. 651 (477)+ (475.1)+(438.31)

Віталій Перкун

УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКОВНІ ПЕЧАТКИ ІЗ ЗІБРАНЬ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ВАРШАВІ ТА БІБЛІОТЕКИ ФУНДАЦІЇ КН. ЧАРТОРИЙСЬКИХ ПРИ НАЦІОНАЛЬНОМУ МУЗЕЇ У КРАКОВІ*

Матеріали присвячені українським церковним печаткам у 2-х музейних збірках Польщі: Кракова і Варшави. Вперше вводиться до наукового обігу 15 сфрагістичних пам'яток XIV – XX ст.

Українські печатки із музейних, архівних та бібліотечних зібрань Польщі неодноразово складали предмет уваги національних істориків¹. Дослідники вивчали церковні, міські, приватні, урядницькі сфрагіси у архівних та бібліотечних зібраннях Варшави, Кракова, Перемишля.

Цими студіями науковці окреслили основні тамтешні сфрагістичні колекції із величезним пластом українського матеріалу.

* Опрацювання матеріалів автором у польських музейних і бібліотечних зібраннях уможливлено науковими стипендіями Фондації підтримання науки «Каси ім. Ю.Мяновського» (1999 рр.) та спеціальною стипендією Польського уряду (2003-2004 рр.). Складаю також щиру подяку ад'юнкту кабінету монет та медалей Національного музею у Варшаві магістру Ліліані Рінг за допомогу в опрацюванні сфрагістичного матеріалу. Тема цієї публікації склала основу однойменної доповіді на засіданні відділу допоміжних історичних дисциплін та археографії Інституту історії Польської академії наук 12.02.2004 р. (м. Варшава).

Продовжуючи таку традицію національної історіографії, ми вивчили мало знану для вітчизняного дослідника збірку печаток кабінету нумізматики Національного музею Польщі у м. Варшаві (яку зібрав та упорядкував відомий польський історик, фахівець у ділянці допоміжних історичних дисциплін проф. Францішек Пекосінський (1844-1906 рр.)* та сфрагістичні матеріали проф. Мар'яна Гумовського (1881-1974 рр.), що знаходяться у бібліотеці кн. Чарторийських у м. Кракові**. У пропонованій публікації наша увага сфокусована на українських церковних печатках.

У дослідницьке поле зору попало 15 *sigillum*'ів: 3-и із них – металеві відливи, 5-ть відбитків (витиснені толокою насуху та паперово-матичні) на паперових документах і 7-м прорисів, виконаних свого часу проф. М. Гумовським. Найстарша з-поміж усіх є печатка кляштору францисканців у Львові (1370 р.), наймолодша – пам'ятка Гусаківської парафії (Галичина), крайня дата використання якої нотована 1906 роком. Географія сфрагістарія вклалась у межі Галичини та Волині.

Власниками виучуваних печаток є римо-католицькі парафії (5-ть), приходський уряд (1), монастир (1), капітул (1), вікарій (1), пріор (1), колегія (1), ректори духовної колегії (2), греко-католицький єпископ (1), унійний монастир (1).

* Францішек Пеконський (1844-1906) – професор Ягеллонського університету, правник, історик, сфрагіст і геральдист. У XIX ст. створив колекцію відливів найдавніших польських печаток. Перші муляжі виготовлені з олова, далі – з міді та бронзи. Їх історик виконував на замовлення колекціонерів та різних установ, зокрема для цісарського намісника А.Потоцького з Кракова. Нинішня колекція печаток Національного музею у Варшаві походить саме із зібрань А.Потоцького. Охоронець сфрагістичних фондів Ліліана Рінг готує до друку працю про ці матеріали.

** Їх автору любовно надав старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України Ю.К. Савчук, за що йому щиро вдячний.

За формою сфрагіси еліпсоподібні (XIV ст.), овальні (XVIII-XX ст.) та округлі (XV, XIX, XX ст.). Ряд печаток пошкоджені, а тому важко напевно визначити їх форму та розмір. Однією з основних частин печатки, яка кидається у вічі глядачеві, є зображення. Останні на вищевказаних пам'ятках нав'язуються до римо- та греко-католицької символіки та емблематики. Мова йде про **малюнки святих** (які були патронами костьолів та монастирів), **літери IHS** (знак єзуїтів), **вогняний стовп** (атрибут василіан). І лише присутність **грифа** на *sigillum*'і Луцького капітулу (XV ст.) залишається для нас незрозумілим*.

Окрему підгрупу складають малюнки **родових гербів** на сфрагісах духовництва (луцького вікарія Яна Канта Божидаря-Підгороденського, 1789 р.; Луцького та Острозького єпископа Кипріяна Стецького, 1779 р.).

Доповнюють емблематичний ряд печаткові написи (легенди, епіграфи). Здебільшого виконані латиною. На одній пам'ятці прочитується польська мова. У епіграфах зустрічаються штучні скорочення: сиглі, суспензії, контракції, лігатури. Між словами фіксуються роздільники: крапки, двокрапки, хрестики. Уніфікованого порядку слів (за виключенням сфрагісів парафій) не має. Значна частина легенд пошкоджена. Деякі скорочення із певністю нам не вдалося дешифрувати.

Печатки представлені у формі каталогу. Їх опис здійснений за наступною схемою. Попервах зазначено належність печатки, час її функціонування та розміри. Далі нотується легенда печатки (пошкоджені не реконструйовані частини напису замінені 3-ма крапками), виосібнюються зображення; документ (якщо такий має місце), який супроводжує печатка; *corroboratio* документу; місце збереження пам'ятки. У квадратних дужках доповнені скорочені слова.

* Відомо, що гербом Луцького капітулу було зображення «Свята Трійця» (див. **Niesiecki K.** Korona polska przy złotej wolności ...Lwów, 1728. T. 1. S.48-49; **Drużycki I.** Wybrane herby dawnych ziem, kapituł i miast Rzeczypospolitej obojga narodów Polski i Litwy. Wrocław, 1987. S.8.

Металеві відливи

I. **Печатка** Мартина, пріора домініканців у Львові (1389 р.). Еліпс, 23х27 мм.

а) *Легенда* читається по периметру. Літери дрібні, ледь вгадуються: «+S[IGILLUM] FRA[TRI] PRAEDICATO[RI]...».

б) *Зображення*: очевидно у нижній частині – св. Домінік із келиком у руках. Над ним – ягня із хоругвою, яку увінчує хрестик. Образ огорнений контуром німба.

в) Muzeum Narodowe w Warszawie (далі – MNW). Sygn. 10682.

II. **Печатка** Луцького капітулу (XV ст.). Коло, 32 мм.

а) *Легенда*: «S.[IGILLUM] CAPIT[ILI] SANCTI LUSIE...».

б) *Зображення*: у полі печатки відтворений щит, на якому змальований гриф.

в) MNW. Sygn. 11417.

III. **Печатка** кляштору францисканців у Львові (1370 р.). Еліпсовидна.

а) *Легенда*: «S.[IGILLUM] FRATRUM MINORUM...».

б) *Зображення*: образ святого (голову якого обрамлює німб) зі складеними долонями на рівні голови. Обернений вліво. Ніг не помітно. Деталі розгледіти важко.

в) MNW. Sygn. 10683.

Відбитки на документах

IV. **Печатка** луцького вікарія Яна Канта Божидара – Підгороденського гербу «Корчак» (4 лютого 1789 р.). Овальна, втиснена.

а) *Легенда* читається у 2-а півкола:

у першому: IOAN; CANTUS; BOGIDAR; PODHORODENSKI...
SATU; VICAR; IN; PL

у другому: ET; OFFIC; CIN; LVCION;

б) *Зображення*: у полі печатки – емблема «Корчак» на тлі щита з віньетками. Його увінчує світська корона з клейнодом

(яким, здається, є песик, обернений вправо). Увінчує композицію кардинальський капелюх із 6-ма китицями обабіч.

в) *Документ* щодо виплат пенсій духівництву.

г) *Corroboratio*: «...przy wycisnieniu pieczęci wyższego konsystorza ręka się własna podpisując. Datum w Łucku. Dnia 4.02.1789».

д) MNW. Sygn. 68296.

V. **Печатка** Олександра Кулінського, ректора Овруцької колегії (13 жовтня, 1752 р.). Овальна, втиснена.

а) *Легенда*: «+RECT.[ORUS?] COLI...».

б) Зображення: у колі викарбувані літери IHS*, (над буквою «Н» – хрестик), під якими розміщені три цвяхи, які виходять із однієї точки.

в) *Документ*: охоронна грамота, видана брату Стефану.

г) *Corroboratio*: «In quorum fidem, has ei literas manu nostra subscriptas, sigillo officii Nostri munitas dedimus. Ovruci. Die 13. Mensis obris Anno 1752» (лат. «для ліпшої віри цю грамоту нашу рукою підписуємо, печаткою нашою стверджуємо. Овруч 13 жовтня 1752 року»).

д) MNW. Sygn. 68301.

VI. **Печатка** Кипріяна Стецького, унійного єпископа Луцького, Острозького та цілої Русі (1779 р.). Паперово-мастична. Овал, 51x56 мм.

* IHS – емблема ордену єзуїтів. Попервах то було скорочене ім'я Ісуса в грецькому варіанті IHΣ. Від часів Ігнатія Лойоли IHS карбувалися на печатках ордену. Пізніше літери по різному інтерпретували, наприклад: *Iesum habemus socium* (лат. Ісуса маємо за товариша), *Iesum Hominum Salvator* (лат. Ісус рятівник людський), *Iesuitae habent satis* (лат. «Єзуїти мають досить» – слова польського короля Сигізмунда III Вази – див. **Encyklopedia** wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995. /Oprac. L.Grzebień. Kraków, 1996. S. 226), *Iesu Humilis Societatis* (лат. Ісус покірному є товаришем). Детально це питання вивчав: **Конорка К.** Pieczęcie jezuitów w Polsce. Bąkowiec, 1912.

а) *Легенда* читається по колу: «СYPPIAN...LUCKIY OSTROGSKI EXARCHA CALEY RUSI»

в) *Зображення*: герб «Радван» у картуші. Композицію увінчує кардинальський капелюх з 6-ма китицями обабіч.

г) *Corroboratio*: «...przy pieczęci JW Im.X.Сypriana Steckiego Exarchi Calej Rusi Łuckiego u Ostrogskiego Biskupa podpisuie...».

д) MNW. Sygn. 68295.

VII. **Печатка** ректоралуцькоїєзуїтськоїколегіїЙ.Раблевського (13 вересня 1753 р.). Паперово-мастична. Овал, 23x25 мм.

а) *Легенда*: «...COLLEGII LVCEORIEN: SOCIETA...».

б) *Зображення*: літери IHS («Н» увінчує хрестик) з-під яких виходить три цвяхи із однієї точки.

в) *Документ*: лист, що стосується брата Стефана Янушківського.

г) *Corroboratio*: «In quorum fidem, has ci literas, manu nostra subscriptas et sigillo officii nostri munitas dedimus. Anno 1753. Die 13 nbris».

д) MNW. Sygn. 68300.

VIII. **Печатка** єзуїтської колегії у Львові (30 вересня 1755 р.).

Паперово-мастична. Овал, 24x29 мм.

а) *Легенда*: «...COLLEGII LEOPOLIENSIS. SOCIETATIS».

б) *Зображення*: літери IHS (букву «Н» увінчує хрестик).

в) *Документ*: лист ректора єзуїтської колегії у Львові Міхала Беловейського, в якому він просить суперінтендантів, писарів та ін., аби ті розпорядились вином (яке віз С. Галер із Угорщини до Львова) не на продаж чи інший зиск, але виключно на потреби колегії та костюлу.

* Допомогу у перекладі цього документу надала аспірантка факультету класичної філології Львівського університету ім. І. Франка Надія Тодійчук, за що складаємо їй щирю подяку.

г) *Corroboratio*: «...podpisuie, ręka własna Michał Wiefoweyski Societatis Iezu rector collegiума Lwowskiego».

д) MNW. Sygn. 68306.

Прориси

IX. Печатка костьолу с. Бібрки XVIII– поч. XIX ст. Коло, 35 мм.

а) *Легенда*: «SIGILLUM PAROCHIALE IN BOBRKA».

б) *Зображення*: свята (зріст) зі списком у правиці та з колом (?) по ліву сторону.

в) *Документ*: Biblioteka XX Czartoryskich Sygn. 1484 (A).

X. Печатка костьолу с. Бібрки (XIX ст.– 1908 р.). Овал, 31x38 мм.

а) *Легенда*: «SIGILLUM ECCLESIAE IN BOBRKA»*

б) *Зображення*: коронована свята із мечем (вістрям донизу) у правиці, з пальмовою галузкою у лівиці.

в) Biblioteka ... Sygn. 1484 (B).

XI. Печатка костьолу с. Почапи (XVIII ст. – 1848 р.). Овал, 40x33 мм.

а) *Легенда*: «SIGILLUM PAROCHIALE PO CZAPY M[ARIAE]: V[EATAE] V: [IRGO]».

б) *Зображення*: Богородиця (у повен зріст) коронована (довкола голови – німб?) із Немовлям у лівиці.

в) Biblioteka ... Sygn. 1489.

* Нами локалізовано за XIX ст. 3-и українських населених пункти із назвою «Бібрка»: повітове місто, села Кросненського (Коросненського) та Лиського пов., що на Галичині. У перших двох поселеннях знаходились костьоли. Однак вважаємо, що дві досліджувані печатки належать парафії с. Бібрка (див.: *Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich*. Warszawa, 1880. T.1. S. 261). За аргумент слугує зображення на сфрагісі, яке виказує св. Катерину-патронесу згаданого храму.

XII. **Печатка** костьолу м. Хирів (XVIII–1885 рр.). Овал, 38x35 мм.

а) *Легенда*: «SIGILLUM ECCLESIAE CHYROVIENSIS S[UB]. TITULO S.[ANCTUS] LAURENTII 1746».

б) *Зображення*: над св. Лаврентієм із пальмовою галузкою у лівиці (у правій руці незіденфікований предмет) тримають корону два ангели.

в) Biblioteka ... Sygn. 1484 (13).

XIII. **Печатка** парафіяльного уряду м. Гусакова (XIX ст. – 1906 рр.). Коло, 37 мм.

а) *Легенда*: «OFFICIUM PAROCHIALE RIT · LAT · IN HUSAKOW».

б) *Зображення*: на рівному ґрунті змальовано біскупа із пасторалом у правиці (голову увінчує інфула). У перспективі бачимо постать.

в) Biblioteka ... Sygn. 1484.

XIV. **Печатка** дрогобицького василіанського монастиря (XVIII ст.–1862 рр.). Овал, 27x23 мм.

а) *Легенда*: «DROHOBYCER · BASILIANER · CONVENT».

б) *Зображення*: вогняний стовп.

в) Biblioteka ... Sygn. 1484 (B).

XV. **Печатка** костьолу м-ка Краківець (XIX ст. – 1902 рр.). Коло, 33 мм.

а) *Легенда*: «SIGILLUM ECCLESIAE KRAKOWIECENSIS r · L · S · JACOBI ap · »

б) *Зображення*: незрозуміле.

в) Biblioteka ... Sygn. 1485.

1. Сварник І. Колекція печаток АГАД у Варшаві // Друга наук. геральдична конф. Львів, 13-21 листоп. 1992. Зб. тез повідомлень та доповідей. Львів, 1992. С. 67-68; Заяць А. Надання печаток містам Волині у XVI – 1 пол. XVII ст. (за локаційно-магдебургськими привілеями) // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10-

12 листопада 1994 р.). Зб. тез та доповідей. Львів, 1994. С. 41. Савчук Ю. Міська геральдика Поділля. Вінниця, 1995.; його ж. Герби м. Вінниці: традиція і сучасність // Подільська старовина. Наук. зб. на пошану вченого і краєзнавця В. Д. Отамановського. Вінниця, 1993. С.175 – 186. Гречило А. Українська міська геральдика. К. – Львів, 1998. Сковчиляс І. Греко-католицькі парафіяльні печатки міста Ярослава (др. пол. XVIII- поч. XX ст.) // Знак (Вісник УГТ). Число 25, 2001. С. 5; Довган Л. «Відозва Комітету будови Церкви у Щеп'ятині» як приклад сфрагістичного джерела поч. XX ст. // Знак. Число 20, 2000. С. 3; Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України. – К., 2001.

Vitaliy Perkun

**UKRAINIAN CHURCH SIGNETS FROM THE COLLECTIONS
OF NATIONAL MUSEUM IN VARSHAVA AND MAIN LIBRARY
OF CHORTORIYSKY PRINCES ATTACHED TO THE NATIONAL
MUSEUM IN KRAKOW**

The materials are devoted to Ukrainian church signets of two museum collections in Poland: Krakow and Warsaw. For the first time 15 sigillography signets of XIV-XX cent. are introduced to the scientific research.